

COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDE DİJİTAL BÖLÜNME: KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İpek KAYA

Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

ipek.kaya@kocaeli.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6473-4036>

<i>Atıf</i>	KAYA, İ. (2022). COVID-19 SALGINI DÖNEMİNDE DİJİTAL BÖLÜNME: KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 14(4), 554-573.
-------------	---

ÖZ

Covid-19 salgınında çoğu temel faaliyet çevrimiçi duruma geldiği için internete, internete erişim araçlarına ve dijital okur-yazarlık becerilerine olan ihtiyaç artmıştır. Bu süreçte dijital bölünmenin yarattığı kırılmalar ön plana çıkarak tartışılması gereken önemli bir soruna dönüşmüştür. Dijital bölünme kavramı, herkesin dijitalleşen dünyaya aynı derecede uyum sağlamadığını anlamak ve tartışmak için önemli bir kavramdır. Bu kavram, öncelikli olarak iletişim teknolojisine erişimi olan ve olmayan arasındaki boşluğu tanımlamak için kullanılırken, günümüzde erişim sorunundan, kullanıma dayalı ortaya çıkan bir dizi soruna doğru genişlemiştir. Yaşlılar, engelliler, yoksullar, gençler ve kadınlar gibi toplumun dezavantajlı grupları dijital bölünmenin yarattığı eşitsizlikten daha fazla etkilenmektedir. Bu araştırmanın odaklandığı cinsiyete dayalı dijital bölünme, dijital çağda önemli bir tartışma alanını kapsamaktadır. Çünkü toplumsal rollerin dayatmasına bağlı olarak iktisadi ve kültürel sermayeden yoksun bırakılan kadınlar, dijital teknolojilere erişim ve bu teknolojilerin kullanımı açısından da dezavantajlı grubu oluşturmaktadır. Salgın günlerinde cinsiyete dayalı eşitsizliğin derinleştiği, kadınların internete ve internete erişim araçlarına ulaşmaları ve kullanmaları konusunda sorunlar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Araştırmada kadınların salgın dönemindeki deneyimleri dijital eşitsizlik bağlamıyla sınırlandırılmış, araştırmanın verileri nitel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen bulgular düşük sosyoekonomik statüdeki yoksul hanelerdeki kadınların salgın sürecinde dijital eşitsizliği nasıl deneyimlediklerine dair fikir vermektedir.

Geliş tarihi: 01.06.2022 – Kabul tarihi: 12.09.2022, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v14i4005

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Anahtar Kelimeler: *Covid-19, Toplumsal Cinsiyet, Dijital Bölünme, Dijital Eşitsizlik.*

DIGITAL DIVIDE DURING THE COVID - 19 PANDEMIC: A STUDY ON WOMAN'S EXPERIENCES

ABSTRACT

The need for the internet, internet access tools and digital literacy skills has increased as most essential activities have gone online during the Covid-19 pandemic. In this process, the ruptures created by the digital divide have come to the fore and turned into an important problem that needs to be discussed. The concept of digital divide is an important one to understand and discuss that not everyone adapts to the digitized world to the same degree. This concept was previously used to describe the gap between those with and without access to communication technology, but today it has expanded from the problem of access to a set of problems that arise from use. Disadvantaged groups of society such as the elderly, the disabled, the poor, youth and women are more affected by the inequality created by the digital divide. The gender-based digital divide that this research focuses on covers an important area of discussion in the digital age. Because women, who are deprived of economic and cultural capital due to the imposition of social roles, constitute a disadvantaged group in terms of access to and use of digital technologies. It has been observed that during the epidemic days, gender-based inequality deepened and women had problems in accessing and using the internet and internet access tools. The findings of this research provide insight into how women of low socioeconomic status experience digital inequality during the epidemic. In the research, the experiences of women during the epidemic period were limited to the context of digital inequality, and the findings of the research were obtained by the semi-structured interview method, which is a qualitative research method.

Keywords: *Covid-19, Gender, Digital Divide, Digital Inequality.*

GİRİŞ

2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde başlayan koronavirüs hastalığı (Covid-19) kısa sürede tüm dünyaya yayılarak evrensel bir sağlık sorununa dönüşmüş, vaka ve ölüm sayılarındaki artışın önlenmesi için çeşitli tedbirler alınmış; bu tedbirler kapsamında dışarı çıkmak belirli aralıklarla sınırlandırılmış; okullar, iş yerleri kapatılmış; birçok iş kolunda evden çalışmaya geçilmiştir. Virüs enfeksiyonun yayılımının önüne geçebilmek için alınan önlemler farklı toplumsal sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu önlemler gelir ve istihdam açısından gerilemeye neden olmuş; kişilerin yaşadığı ülkeye, gelirine, sahip oldukları işe, yaşına, cinsiyetine göre salgından aldıkları hasarların boyutu değişmiştir. Salgınla birlikte iş hayatının, eğitim hayatının, neredeyse tüm gündelik hayat etkinliklerinin çevrimiçi ortama taşınmasıyla teknolojik araçlara olan ihtiyacın artması "dijital bölünme" olgusunun tartışılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte dijital teknoloji halk sağlığının önemli bir parçası haline gelirken, salgın tartışmalarının merkezinde olan bir konuya dönüşmüştür. İnternete erişimin hayati önem taşıdığı bu dönemde, dijital eşitsizliğin toplumsal yapıya yeniden entegrasyonu dezavantajlı grupların olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

Dijital bölünme, enformasyon çağında modern toplumların karşı karşıya kaldığı yeni bir eşitsizlik biçimi olarak tanımlanmakta ve toplumsal hayatta dijital kaynakların kullanımından dışlanmanın yarattığı eşitsizliği bir hak sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Dijital bölünme kavramı, bireylerin dijital araçlardan yararlanma potansiyellerinin ekonomik, eğitimsel, bölgesel ve kültürel gibi nedenlere bağlı olarak farklılık göstermesini ifade eder. Bu eşitsizlik biçimine dair ilk tartışmalar teknolojik araçlara sahip olmak üzerinden yürütülmüş ve teknolojik araçların ucuzlamasıyla beraber son bulacağı iddia edilmiştir; fakat zaman içerisinde bu eşitsizliğin kaynağının sahip olma ya da olmamaya sınırlanmayacağı, eşitsizliğin maddi, kültürel ve bilişsel farklılıklara göre çeşitlendiği görülmüştür.

Covid-19 salgını döneminde, eğitim ve ekonomik faaliyetlerin çevrimiçi ortama taşınmasıyla, iletişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan yararlanmak herkes için eşit olmamıştır. Özellikle yaşlılar, engelliler, yoksullar, gençler, kadınlar gibi toplumun dezavantajlı grupları salgından daha fazla etkilenmiştir. Bu araştırma kapsamında, Covid-19 salgını döneminde kadınların salgın sürecini nasıl deneyimlediği dijital eşitsizlik tartışmaları bağlamında ele alınmış; bu amaçla 8 kadın görüşmeciyile yüz yüze ve telefonla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmanın dayandığı teorik arka plandan faydalanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin dijital eşitsizliğe nasıl eklenildiğine odaklanılmakla birlikte, bu eşitsizliğin salgın döneminde nasıl derinleştiği üzerinde durulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Enformasyon Çağında Dijital Bölünme

Teknolojik alanda yaşanan dönüşümlerin toplumsal analizini yapan sosyal bilimciler sanayi sonrası toplumları farklı biçimde kavramsallaştırarak tartışmışlardır. Örneğin McLuhan sanayi sonrası toplumu “Enformasyon Toplumu” olarak adlandırırken, Daniel Bell “Bilgi Toplumu”, Toffler “Üçüncü Dalga”, Castells ise “Ağ Toplumu” olarak tanımlamıştır. Castells’e göre Enformasyon Çağı’nda toplum ağlar etrafında örgütlenmektedir. Günümüzde toplumun sosyal birliğini oluşturan ağlardır ve yeni teknolojik paradigma toplumsal örgütlenmenin bu ağlar tarafından sağlanması için bir zemin yaratmaktadır. Enformasyon ve bilginin toplumda önemli duruma gelmesi ağların oluşturulma mantığının toplumsal belirleyiciliğini arttırmıştır. Bu nedenle enformasyonel toplumda ağda yer almak ya da almamak önemlidir. “Her ağın diğerleri karşısındaki dinamikleri, toplumumuzda baskın olmanın ve değişimin başlıca kaynaklarıdır: Bu yüzden de ağ toplumu dememiz yerinde olur bu topluma; sosyal morfolojinin sosyal eyleme üstün olmasının damgasını vurduğu bir toplumdur bu” (Castells, 2008: 622).

Bilgi ve İletişim Teknolojilerindeki (BİT)² hızlı gelişmeler bireysel ve toplumsal yaşamın tüm yönlerini hızla dönüştürürken, aynı zamanda yeni eşitsizlik biçimlerini ortaya çıkarmıştır. 1990’ların sonundan itibaren, yaygın olarak bilgisayar ve internet erişimi olan ve olmayanlar arasındaki uçurumu tanımlamak için kullanılan dijital bölünme kavramı yeni medya tartışmalarının gündemindeki bir konu olmuştur. Dijital bölünme kavramı yerine, dijital eşitsizlik, sayısal uçurum gibi kavramlarda kullanılmaktadır. Bu çalışmada farklı seviyelerdeki eşitsizlikleri ifade etmesi bakımından dijital bölünme kavramı kullanılmıştır.

Dijital bölünme tartışmaları öncelikle bilgisayar ve ağ bağlantısı olan kişilerin sayısının gözlemlenmesiyle başlamış, zamanla bu tartışmalara dijital beceriler konusunda yaşanan eşitsizlikler de eklenmiştir (Dijk, 2006: 223). Hargittai (2002: 3-4) dijital bölünmede özellikle kişinin beceri seviyesine dikkat çekmektedir. Dijital bölünme tartışmalarında bireysel düzeyde eşitsiz deneyim önceliklidir; fakat farklı eşitsizlik ölçütlerinin de araştırılması zorunludur. Örneğin, erişim yerlerindeki (ev, iş, kamu kurumları gibi.) eşitsizlik; donanım, yazılım ya da bağlantı kalitesi; teknolojiyi kullanma becerisi gibi yaklaşımların göz ardı edilmemesi gerekmektedir (DiMaggio, Hargittai, Neuman, & Robinson, 2001: 314).

¹ Bilgi ve İletişim Teknolojileri kavramı uluslararası literatürde ICT (Information and Communication Technologies) Türkçe’de ise BIT olarak kullanılmaktadır.

Dijital bölünme kavramı, öncelikle internete ve BİT'e erişim eşitsizliğini ifade etmek için kullanılsa da zaman içerisinde, sahip olunan araçları kullanma becerisinin de büyük avantajlar sağlayacağı ortaya çıkınca, kullanıma ve internet becerilerine dayalı ikincil düzey eşitsizliklerin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu eşitsizlik biçimi, geleneksel sosyal ve kültürel eşitsizliklere eklenerek karmaşık bir olguya dönüşmüştür. Dijital bölünmenin üçüncü düzeyi ise internete erişimin ve interneti kullanmanın sağladığı sosyal, kültürel ve ekonomik faydalara odaklanmaktadır. İnsanların dijital teknolojileri kullanmalarından elde ettikleri fayda, yani yararlanma yeteneği üçüncü düzey dijital bölünmeyi yaratmıştır (Ragnedda, 2017: 5). Van Dijk (2006: 223) dijital bölünmeyi dört farklı erişim türü altında sınıflandırır: motivasyonel, fiziksel, beceriler ve kullanım. Zaman içerisinde fiziksel erişim açısından gelişmiş ülkelerdeki uçurum kapansa da beceri ve uygulamada birtakım ayrımlar genişleyerek devam etmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte literatürde dijital bölünmeye dair farklı sınıflandırmalar zorunlu hale gelmiştir.

Yakın zamanda ABD'nin Ohio eyaletinde Appalachian bölgesindeki tepelerde sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan dijital eşitsizlikler üzerine yapılan araştırmada, bölgede kablosuz sinyallerin alınmasının zor olduğu bu açıdan alt yapının kurulmasının maliyetli duruma gelmesinden dolayı telekomünikasyon yatırımlarının az olması gerekçesiyle çevrimiçi katılımın yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmiş ülkeler söz konusu olduğunda da internete erişim konusunda kırsal-kentsel ayrımın ve erişime dayalı eşitsizliğin hala devam ettiğini görmek mümkündür (Khan, Welser, Cisneros, Manatong, & Idris, 2020: 2-3).

Van Dijk (2006: 222) dijital bölünme kavramını bir tür teknolojik determinizmi vurguladığı gerekçesiyle eleştirir. Çünkü eşitsizliklerin kökeni, dijital teknolojiye fiziksel erişim sağlamak olarak ifade edilirken, bu erişim engelini ortaya çıkardığı problemler aşıldığında, yani herkesin erişim sağladığı durumda toplumdaki belirli sorunların çözüleceğine dair bir iddia ve inanç vardır; bu yalnızca teknolojik bir ön yargı değil, aynı zamanda normatif bir ön yargıdır. Bu nedenle dijital eşitsizlik türlerini tartışırken, klasik sosyolojideki eşitsizlik tartışmalarından bir arka plan olarak faydalanılmalıdır.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Dijital Bölünme ve Covid-19 Salgın Dönemindeki Görünümleri

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması insanlar için büyük fırsatlar yaratmaktadır; fakat bu durum farklı sosyo-ekonomik gruplar için benzer değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar BİT'e erişme konusunda

erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Cinsiyete dayalı dijital bölünme kavramı, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik perspektifine dayanmakta ve BİT'ten yararlanma potansiyelinde kadınların dezavantajlı bir grubu oluşturduğu üzerinde durmaktadır. Bu tartışma kapsamında cinsiyet, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanım açısından önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. İnternet teknolojilerine erişim ve kullanım açısından gelişmiş ülkelerde cinsiyete dayalı farklılığın azaldığı gözlemlense de erkekler hala internet teknolojilerinin kullanımını konusunda avantajlı konumdadır. “Ayrıca yalnızca kadınlar ve erkekler arasındaki fark değil, gelişmiş ülkelerdeki kadınların internet kullanım oranları ile az gelişmiş ülkelerdeki kadınların erişim ve kullanım oranlarındaki farklılıklar da başka bir eşitsizlik biçimidir” (Akça & Kaya, 2016: 304).

BİT teknolojilerinin sosyo-ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamaya başlamasıyla birlikte özellikle gelişmekte olan bölgelerde cinsiyete dayalı eşitsizlik tartışmaları önem kazanmıştır. BİT'lere erişim ve bu teknolojilerin kullanımını açısından kadın ve erkeklerin arasında önemli farklar bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (TUİK) 2020 yılında yaptığı “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırmasının Sonuçları”na göre internet kullanım oranı 2020 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %79,0'a ulaşmıştır. İnternet kullanım oranı cinsiyete göre incelendiğinde; bu oranın erkeklerde %84,7, kadınlarda %73,3 olarak paylaşılmıştır (TUİK, 2020). Kadınların BİT'e adaptasyonundaki engeller arasında ekonomik imkansızlıklar, sosyal hayata katılımları açısından var olan mevcut kültürel faktörler, kısıtlı beceriler ve ihtiyaç duymama gibi nedenler sıralanabilir (Gürcan, 2015: 65). Özellikle geleneksel ataerkil normlar kadınların BİT'ten nasıl faydalandıklarını belirlemektedir. “Erkekler, kadınlara kıyasla teknolojiyi daha iyi kavradıkları ve daha yakın bir ilişki içinde oldukları için BİT kullanımında daha avantajlı görünmektedir. Bu görüş, ataerkil sistemin toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üretmekle kalmamakta, dijital eşitsizliğin ekonomik, sosyal ve politik nedenlerini de görünmez hale getirmektedir” (Akça & Kaya, 2016: 307). Bu açıdan kadınların BİT'e erişim sorununun ardında ekonomik, kültürel, psikolojik, politik gibi bir dizi farklı nedenler bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar Türkiye'de cinsiyetler arasında bilgisayar ve internet kullanımında sayısal bölünmenin giderek azaldığını ortaya koysa da özellikle kırsal bölgelerde sürekli artan bir sayısal bölünmenin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir (Fidan & Şen, 2015: 1117).

BİT'in önündeki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin aslında yapısal birtakım sorunlar olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü kadınların sosyal hayatta karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık BİT ile nasıl ilişki kurduklarını da göstermektedir. Örneğin, kadınlar ev içi sorumluluklarından dolayı erkeklere oranla BİT'le etkileşimleri zamansal olarak daha azdır. Ahmed Tareq Rashid (2016: 308) Bangladeş, Brezilya, Şili, Gana, Filipinler'de BİT'e erişim, kullanım, tutum ve toplumsal

cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında düşük ekonomik statüdeki ve eğitim düzeyindeki kadınların BİT olanaklarından erkeklere oranla daha az yararlanabildiklerini ortaya koymuştur.

Covid-19 salgını mevcut eşitsizlikleri derinleştiren olağanüstü bir hal durumu olarak işgücü piyasasının da ciddi anlamda gerilemesine neden olmuştur. Salgın ülkelerin ekonomilerini neredeyse durma noktasına getirmiş, bazı sektörlerin işleyişi ciddi biçimde zarar görmüş ve birçok insan işsiz kalmıştır. Özellikle Türkiye gibi gelir dağılımının eşitsiz olduğu ülkelerde işsizlik sınıfsal ayrımı keskin bir biçimde derinleştirmiştir. Salgın deneyimi mevcut sınıfsal eşitsizliği derinleştirmekle sınırlı kalmamış, toplumsal alandaki tüm dezavantajlı grupları daha fazla etkilemiştir. Kocabaş'a göre (2020: 396) salgınla mücadele ederken toplumdaki konumumuz hem belirleyici olmuş hem de bir kez daha belirlenmiştir. Örneğin, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik tartışmalarında eşitsizliğin itici gücü olarak kabul edilen bakım işi katlanarak artmıştır. Okulların kapanmasıyla birlikte çocukların evde kalmak zorunda kalması, yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarının artması kadınların ev içi yükünün artmasına neden olmuştur. Salgınla birlikte alınan izolasyon önlemleri ekonomik ve toplumsal sorunların artmasına neden olurken, aynı zamanda cinsiyete dayalı eşitsizliğin de katlanarak keskinleşmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra salgın, kayıtlı ekonominin günlük işleyişinde görünmez olan kadın emeğine bağlılığı bir kez daha ortaya çıkarmıştır (Nations, 2020: 15). Salgın sürecinde hane içindeki kadın emeğine olan ihtiyaç hijyen ve sterilizasyon hususunda artan sorumlulukla birlikte belirgin ölçüde artmış, hane içindeki işlerin çeşitlenmesine bağlı olarak kadınların üstlendikleri işler ve roller iç içe geçmiştir (Demirbaş, 2020: 177-182).

Sosyal mesafe önlemleriyle ilgili istihdam düşüşü, kadın istihdam payının yüksek olduğu sektörler üzerinde daha büyük etkilere neden olmuş; restoran, perakende, otelcilik, küçük işletmeler gibi kadın istihdam payının yüksek olduğu hizmet sektörü durmuştur (Alon, Doepke, Olmstead-Rumsey, & Tertilt, 2020: 3). TUSİAD, TURKONFED ve UN Women Türkiye Ofisi tarafından salgının toplumsal cinsiyet eşitliği açısından etkilerini anlayabilmek için hazırlanan "Covid-19 Salgının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri Araştırması"nın (2020: 17) bulgularına göre çalışan kadın ve erkeklerle yapılan görüşmelerde ortaya çıkan sorunlarda en belirgin fark ev-iş dengesi ve artan şiddet olmuştur. Bu sorunların yanı sıra endişe, psikolojik stres, tükenmişlik gibi durumlar ve bilişim teknolojilerine kısıtlı erişim zorlukları yaşanmıştır. Salgın öncesinde ev, kadınlar için buluşmaların mekânıyken salgın döneminde bu etkileşimler kısıtlanmaya başlamış, kadınlar bir sıkışmışlık hissiyle zorlanmışlardır (Öztürk, Üstünelan, & Metin, 2020: 215).

Salgın sürecinde insanların gündelik hayatındaki temel faaliyetler haberleşme, satın alma, çalışma, eğlenme gibi, kitlesel veya bireysel pek çok davranış çevrimiçi ortama taşınmıştır. Bunun yanı sıra insanların cep telefonlarına ve internete erişimlerdeki önemin artmasının temel nedeni salgınla birlikte dijital hizmetlere olan ihtiyaçla da doğrudan ilişkilidir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı -3,6 milyar insan- 2019 yılında çevrimiçi olamamıştır, gelişmekte olan ülkelerde internet kullanmayan erkeklerin oranı %4 iken, kadınların oranı %52'dir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde 433 milyon kadın internete bağlanmazken, erkeklerle kıyaslandığında 165 milyon kadının cep telefonu sahibi değildir (The Mobile Gender Gap Report 2019, 2019). Covid-19 halk sağlığı krizinde Covid-19 günlerinde World Wide Web mucidi Tim Berners- Lee dünya nüfusunun neredeyse yarısının internete erişiminin olmadığını, bu büyük eşitsizliğin kapanması gerektiğini vurgulamıştır. Lee'ye göre bu eşitsizlik en fazla gelişmekte olan ülkeleri ve düşük gelirli kadınları etkilemiştir (Lederer, 2020). Çünkü salgın kişinin yaşadığı ülkeye, gelirine, sahip olduğu işe, yaşına, cinsiyetine göre değişebilmektedir. Ali Kocabaş'a göre salgınlar, ekonomik ve sosyal sınıf ayırımlarını derinleştirerek, virüsü daha ölümcül hale getirmektedir. Bu nedenle virüsten etkilenen toplumlarda hastalığı ağır geçirenlerin genellikle alt sınıftan insanlar olduğu görülmektedir (Kocabaş, 2020). Tanış'a göre salgın döneminde ortaya çıkan sorunlara geçici çözüm önerileri üretmek yerine, kadın emeğini hedef alan önlemler uzun vadeli ve eşitlik vurgusuna sahip toplumsal cinsiyet politikaları üretilmelidir (2021: 281). Bu açıdan Covid-19 krizinin etkilerini anlamak, krizden en fazla etkilenen bireyleri hedefleyen politikalara da katkı sunmak açısından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULAR

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı Covid-19 salgını döneminde gelir düzeyi düşük hanelerde yaşayan kadınların gündelik hayatlarında bilgi ve iletişim teknolojilerini nasıl deneyimlediklerini dijital bölünme bağlamında değerlendirmektir. Bu amaçla araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi olan nitel metodoloji kullanılmış, 2021 yılında 6 Mayıs-11 Kasım ayları arasında Türkiye'de yaşayan 18 yaş üstü 8 kadınla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, sosyal olguları içinde bulunulan çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön planda tutan bir yöntem olmanın yanı sıra, araştırmacının üzerine çalıştığı olay ve olguları yakından takip etmesine ve bu olgulara yönelik bir tavır ve alınan bu tavra yönelik bir teori tercih etmesini mümkün kılar (Yıldırım & Şimşek, 2013: 45-55). Nitel araştırmalarda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme, katılımcıların araştırılan olgular hakkındaki görüşlerini, deneyimlerini anlamak açısından keşfedici bir yaklaşımdır. Bu araştırmanın örnekleme gelir

düzei düşük hanelerdeki kadınlarla sınırlandırılmış, derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen veriler çalışmanın genel çerçevesine bağlı kalınarak, betimsel analiz tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Örneklem seçim yönteminde kartopu örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada düşük sosyo-ekonomik hanelerdeki kadınların deneyimlerine odaklanıldığı için görüşme yapılan kadınlara hane içine aylık ortalama ne kadar gelirin girdiği sorulmuş ve ortalama gelirin 4000-5000 TL arasında olduğu belirlenmiştir. Görüşmeler sokağa çıkma ve izolasyon tedbirlerinin alındığı günlerde yapıldığı için katılımcılarla yüz yüze görüşmelerin yanı sıra telefon aracılığıyla da görüşmeler yapılmıştır. Araştırma için gerekli olan etik kurul onayı alınmış, katılımcılara yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin nasıl bir çalışmada kullanılacağına dair bilgi verilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgisi saklı tutularak, anonim kalmaları amacıyla her bir katılımcı numaralandırılarak K harfiyle temsil edilmiştir. Katılımcılara ait genel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Katılımcıların Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Eğitim Durumu	Görüşme Tarihi	Görüşme Yöntemi
K1	21	İlkokul Mezunu	06.05.2021	Telefon Görüşmesi
K2	45	İlkokul Mezunu	26.07.2021	Yüz Yüze
K3	33	İlkokul Mezunu	26.07.2021	Yüz Yüze
K4	62	Okuma Yazma Bilmiyor	26.07.2021	Yüz Yüze
K5	42	İlkokul Mezunu	29.07.2021	Yüz Yüze
K6	40	İlkokul Mezunu	10.09.2021	Telefon Görüşmesi
K7	51	Ortaokul Mezunu	20.09.2021	Telefon Görüşmesi
K8	40	İlkokul Mezunu	11.10.2021	Telefon Görüşmesi

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın amacına yönelik yapılan görüşmeler, kadınların Covid-19 sürecinde BİT’e erişim konusunda fiziksel, becerisel, motivasyonel ve kullanım açısından yaşadıkları sorunlar bağlamında değerlendirilmiştir.

Kadınların Cep Telefonlarına ve İnternete Erişim Pratikleri

Covid-19 salgını başladıktan kısa bir süre sonra çeşitli kısıtlama önlemleriyle birlikte sosyal ve ekonomik hayat çevrimiçi ortama taşınmıştır. Bu nedenle öğrenmek, sosyalleşmek ve çalışmak için dijital alt yapıya olan ihtiyaç zaruri bir duruma gelmiştir. Salgınla birlikte insanların internet kullanma oranları

ciddi oranda artmış, yüz yüze etkileşimin kısıtlandığı dönemde internetin ve teknolojinin gündelik yaşamdaki rolünde önemli bir anlam değişimi yaşanmıştır. Bu açıdan salgın döneminde teknoloji deneyimleri dijital bölünme tartışmaları bağlamında önemli sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu araştırma kapsamında katılımcılara hane içinde yaşayan bireylerin ve kendilerinin sahip oldukları dijital araçlar ve internete nasıl erişim sağladıkları sorulmuştur. Katılımcıların bu sorulara verdikleri yanıtlar sahip oldukları cep telefonlarının donanım açısından zayıf olduğunu, farklı nedenlere bağlı olarak kişisel internet kullanım oranlarının düşük olduğunu göstermiştir.

K1: “Eşimin de benim de akıllı telefonu var. Benim telefonum yoktu aslında, yeni alındı. Pandemide ihtiyaç artınca aldık. Evde internet yok, eşimin internetine bağlanıyorum bazen. Benim internetim genelde olmuyor, bazen dakika yüklediğimde internet geliyor o da çok az, hemen bitiyor” (06.05.2021).

K2: “Evde internet yok, bilgisayar yok. Akıllı telefonlarımız var, interneti oradan kullanıyoruz. Onun da faturası çok fazla geliyor. Ama ne yapalım. Telefonda internet olunca kullanıyoruz. Bir yerlerden internet bulunca da hemen bağlanıyoruz” (26.07.2021).

K5: “Benim telefonum var, akıllı telefon kullanıyorum. Evde herkesin akıllı telefonu var. Benimki kaç yıllık ama bilmiyorum ikinci elden daha kötü, büyük oğlan kullandı, küçük oğlan kullandı sonra bana verdiler telefonu. Hiçbir zaman kontör yükleyemiyorum, telefonum kapanmasın diye yüklüyorum” (29.07.2021).

Görüşme yaptığım katılımcılardan yalnızca K8 ve K7'nin evinde internet bağlantısı bulunmaktadır. Bu katılımcılar liseye ve üniversiteye giden çocukları olduğu için eve internet bağlantılarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamı akıllı telefon dışında herhangi bir dijital araca sahip değildir. Birincil düzey dijital bölünme, bilgi ve iletişim teknolojilerine fiziksel erişimle sınırlı değildir; kullanılan cihaz türlerinin (akıllı telefonlar, TV'ler, tabletler, bilgisayarlar gibi) kalitesi ya da internet bağlantı kalitesi de bu eşitsizliğe dahildir. Çünkü iyi araçlara ve bağlantıya sahip olmak maliyetlidir. Görüşme yaptığım katılımcılar, eski ve düşük kaliteli cihazlara sahip olduklarını, internete erişim maliyeti yüksek olduğu için kullanımlarının sınırlı olduğunu vurgulamışlardır. K1 ve K4 dışındaki katılımcılar ikinci el telefon kullandıklarını belirtmişlerdir. Gündelik hayatta zaruri ihtiyaca dönüşen cep telefonlarına erişmek, satın almak konusunda kadınlar hala dezavantajlı konumdadır. Kadınların deneyimlerinden yola çıkarak mobil ve internet teknolojilerine erişmek konusunda sınırlılıklara sahip kişilerin daha az yeteneğe sahip olmak zorunda olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde internete erişim araçlarının ucuzladığı, bu bağlamda yaşanan eşitsizliklerin azalacağı yönünde olsa da görüşmecilerin deneyimleri bu iddianın iyimser bir bakış açış olduğunu göstermektedir.

Görüşme yaptığım katılımcılardan K4 akıllı telefona sahip olmanın hem salgın döneminde hem de salgın öncesinde sağladığı avantajların hayatını kolaylaştırdığını şöyle ifade etmiştir:

K4: “Akıllı telefon kullanıyorum, eskiden tuşlu telefon kullanıyordum. O zordu. Çocuklarımı ararken fotoğraflarını görüyorum, okuma yazmam olmadığı için daha kolay oluyor. Bu nedenle okuma yazma bilmediğim için kızımı aramak istediğimde bakıyorum kızım arıyorum. Tuşlu telefonda kullandım fakat çok zorlanıyordum. Tuşlu telefonda tuşlara basmak zordu benim için ama parmak hareketiyle telefonu açabiliyorum ya da arama yapabiliyorum. Torunlarım çocuklarım öğretti. İstedğim aramayı daha kolay yapabiliyorum. Bilgisayarımız yok eşimin telefonu da tuşlu, ben kullanamıyorum diye değiştirdik. İnternet kullanmıyorum, ama torunlarım gelince müzik indirtip dinıyorum. Hastalık döneminde de iyi oldu, çocukları torunları kameradan aradık konuştuk oradan gördük gelemediler yanımıza” (26.07.2021).

Her katılımcının internetten ve internete erişim araçlarından sağladığı fayda değişkendir. Örneğin, 62 yaşındaki okuma yazma bilmeyen K3, akıllı telefonun görsellik açısından kendisine avantaj sağladığından bahsetmiştir. Teknik yetkinliklere yeterince sahip olmasa da akıllı telefon aracılığıyla iletişim kurmak katılımcıya fayda sağlamıştır.

Dijital Becerilere Bağlı Ortaya Çıkan Sorunlar

Dijital beceri, yalnızca dijital araçları ya da interneti kullanmayla sınırlı değildir; ihtiyaç duyulan bilgiyi arama ve seçmeyle de ilgilidir. Çünkü erişim ve kullanım becerileri teknik düzeyde bir eşitsizlik olarak sınırlandırır ve dijital becerilerin kazandıracağı somut kazanımların potansiyelinin göz ardı edilmesine neden olur. İzolasyon günlerinde ekonomi, eğitim, boş zaman etkinliklerinin yanı sıra çeşitli kamu hizmetlerine erişim içinde dijital becerilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte, özellikle sosyal yardımlara başvurulması için kullanılması gereken e-devlet uygulamasının amacı, devletin vatandaşlarına en üst seviyede hizmet götürmek amacıyla internet ve bilgisayar destekli hizmetlerin verilmesini sağlamaktır (Çarıkçı, 2010: 96). E-devlet gibi uygulamaların çeşitli dezavantajları da bulunmaktadır; güvenlik sorunu, alt yapı yetersizliği, BİT’e erişim olanağı ve bu teknolojileri kullanma yeteneği, aşırı enformasyon sorunu gibi (Şahnagil & Güler, 2017: 17). E-devlet modelinin yurttaşın rolünü aktif kılacağı yönündedir; fakat bu bağlamda vatandaş devlet ilişkilerinin aktif olabilmesi için gerekli teknolojileri kullanabilme olanağına ve bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Salgın sürecinde kullanılması zorunlu duruma gelen uygulamalardan biri de Hayat Eve Sığar (HES) uygulamasıdır. Kullanıcılar uygulama aracılığıyla gün içerisinde

temas ettikleri kişi sayısına bakabilmekte, buldukları bölgedeki yoğunluğu kontrol edebilmekte, “alan kare kodu oluşturabilmekte, seyahat ve benzeri durumlar için HES kodu alabilmekte ve hastalık veya temas durumunda karantina sürelerini kontrol edebilmektedir. Bunlara ek olarak yakınlarının durumlarını da takip edebilmektedirler” (Alkış & Fındık, 2021: 368). Alkış ve Fındık (2021: 374) HES kullanımına yönelik yaptıkları çalışmalarında uygulamadan memnun olan kullanıcıların olmasının yanı sıra, uygulamanın kullanımında zorluk yaşayan kullanıcıların olduğunu da belirtmişlerdir. Bu bağlamda görüşmecilere salgın sürecinde E-devlet, Hayat Eve Sığar³ uygulaması gibi sık kullanılan uygulamaları kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Katılımcılardan K1, K2, K5, K7 e-devlet şifrelerinin olduğunu, ihtiyaç duyduklarında hane halkından birinin yardımıyla giriş yaptıklarını fakat telefonlarında uygulamanın olmadığını, K3, K4, K6, K8 e-devleti hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Salgın döneminde HES kodu sorgulaması alışveriş merkezlerine (AVM) girişte, toplu ulaşım araçlarının kullanımında, tiyatro, halı saha, konser gibi etkinliklerin girişlerinde zorunlu hale getirildiği için katılımcıların tamamı HES koduna sahip olduklarını fakat yalnızca K2, K7 ve K8 HES uygulamasının telefonlarında bulunduğunu belirtmiştir. Diğer katılımcılar hane halkından birinin yardımıyla HES kodlarının alındığını ve telefonlarında kayıtlı olduğunu ifade etmişlerdir.

K8: “E-devlet kullandım şifrem var. Miras işleri olmuştu mecbur. Ama ben yapmadım, devlet işleri resmi işler hata yaparım diye korkuyorum. O yüzden kızım eşim falan ilgileniyor onlarla. Öğrenseydim iyi olurdu. Hayat Eve Sığar uygulaması indirdik, HES kodlarımı bakabiliyorum. Açtım biraz kurcaladım, covid olduk bir ara evdeyken oradan durumumu merak ediyordum” (11.10.2021).

K6: “E-devlet hiç kullanmadım ihtiyacım olmadı. Ya da bilmiyorum o işleri kızım hallediyor genelde yanlış bir şey söyleyemim. Hayat Eve Sığar uygulamasını kullanmadım, kızım bir tane kod fotoğrafı gönderdi onu gösterip gidiyordum bir yere gittiğimde. Zaten evden çok çıkmadığım için ihtiyacım olmadı” (10.09.2021).

K4: “Ben e-devlet ya da o söylediğiniz uygulamayı kullanmadım ne olduğunu da bilmiyorum” (26.07.2021).

K2: “E-devletim var ama ne yalan söyleyeyim, kendim giremiyorum. Yardıma da başvurmadım, bize çıkmaz zaten. İnterneti kendi çapımda kullanabiliyorum. HES kodum var. Ama interneti tam kullanamıyorum” (26.07.2021).

² HES uygulaması T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. Uygulama IOS ve Android markette Sağlık ve Fitness kategorilerinde yer almaktadır. Uygulamanın amacı vatandaşları Covid-19 konusunda bilgilendirmek, hastalıktan doğacak riskleri ve Covid-19 virüsünün yayılımını azaltmaktır

K5: “E-devlet HES kodu gibi uygulamaları çocuklar aldı. E-devlete girmiyorum. İş olduğunda çocuklar yapıyor. E-devletten yardım başvuruları yapmadık. Haberim olmadı biz alamadık yani” (29.07.2021).

Görüşmelerden elde edilen bulgular dijital becerileri zayıf olan katılımcıların çevrimiçi hizmetleri daha az kullandıklarını göstermektedir. Katılımcılardan yalnızca K3, arkadaşının oğlunun yardımıyla ve bilgisiyle yardım desteğine başvurduğunu, diğer katılımcılar e-devlet uygulaması kullanmadıklarını, ihtiyaç duydukları durumlarda hane halkından birinin kendilerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılar salgın döneminde dijital sağlık hizmetlerini, sosyal refah için verilen yardımlar için erişimleri gereken e-devlet uygulamasını kullanamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu açıdan sosyal dışlanma ve dijital dışlanmanın salgın döneminde iç içe geçtiğini, bu durumun daha derin sosyal eşitsizliklere neden olduğunu vurgulamak gerekir. Sağlık ve sosyal refah gibi hizmetlerin çevrimiçi ortama taşınması hizmetin kapsayıcılığının bu açıdan sorunlu olduğunu da göstermektedir. Sosyoekonomik olarak dezavantajlı gruplar dijital becerilerinin yetersiz olmasından kaynaklı çevrimiçi hizmetlere yönelik olumsuz tutum içindedir. Bu nedenle dezavantajlı grupların bu hizmetlere tutumlarının değişmesi için sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin kapsayıcı şekilde tasarlanması gerekmektedir. Çünkü çevrimiçi ortama taşınan sağlık ve sosyal refah hizmetlerine erişim sorununun kişisel, ekonomik ve sosyal kaynaklardan yoksun, dezavantajlı bireyler arasında ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir (Heponiemi, vd., 2021, s. 11).

Salgın sürecinde insanlar karantinada kalsalar bile ihtiyaçlarının eve gelmesini sağlayan dijital ya da sosyoekonomik kaynaklar sayesinde salgına maruz kalma riskini azaltabilmişlerdir. Bu nedenle katılımcılara BİT’leri kullanarak internet alışverişi yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Çünkü internette alışveriş yapma deneyimleri BİT’lerin mümkün kıldığı iletişim ve etkileşim avantajlarını elde edemediklerini göstermektedir. Salgın döneminde hem sosyal mesafe ve hijyen hem de kısıtlamalardan dolayı internet üzerinden alışveriş yapmak yaygın bir tercih olsa da katılımcılar hem bilmedikleri hem de güvenmedikleri bir yöntem olduğunu düşünmelerinden kaynaklı internette alışveriş yapmadıklarını belirtmişlerdir.

K6: “Alışverişimi internette yapmadım ben, yapmam da ama mecbur kalınca kızım dışarıdan bir şeyler istedi. Kampanya varmış, uyguna da geldi. Öğrensem ben de yaparım ama aklım almıyor benim. Hata yaparım falan korkuyorum. Kredi kartı vs. kullanmayı bilmek gerek, ben de bilmiyorum bir sürü bilgi. İnsanları

da kandırıyorlarmış alışveriş yaparken geçen anlatıyordu biri televizyonda. Çok güvenmiyorum” (10.09.2021).

K4: “İnternette alışveriş yapmadık, zaten bilmiyorum anlamıyorum. Ama evden çıkamadığımız için yapabileseydik iyiydi. Bazen bakkallarda kapalı oldu, çocuklar eve bir şey istediler marketlerden. Yardımlara vs. başvuru yapamadık, ramazan paketlerine başvurduk ama muhtarlıktan” (26.07.2021).

K1: “Sosyal medyaya giriyorum ama hiç alışveriş yapmak için kullanmadım. Instagram’dan bir şeyler satın aldım ama sitelerden alışveriş yapmayı bilmiyorum. Zaten gerek yok. Bazen dışardan yemek istiyoruz, ama telefonla arayarak yapıyoruz” (06.05. 2021).

K3: “Çarpılırız diye kocam internette alışveriş yapmama izin vermiyor. Karantinada alışverişi de mahalledeki marketlerden yaptık. Bizim belirli bakkallarımız açıktı ona göre gidiyorduk. Bazıları cuma gününden açık oluyordu iki gün ona göre alışveriş yapıyorduk. Öyle geçiriyorduk” (26.07.2021).

Yalnızca K1 internette alışveriş yapabildiğini belirtmiş, diğer katılımcılar internette çocuklarının ve eşlerinin yardımıyla alışveriş yapabildiğini aktarmışlardır. Katılımcılar salgından önce ev için ya da kişisel alışverişleri için dışarı çıkmanın bir sosyalleşme alanı yarattığını vurgulamışlardır. Fiziksel alışverişten online alışverişe geçmek zorunda kalmak dijital benimseme ve kullanma zorunluluğu yaratsa da bu çalışma kapsamında kadınların bu süreçte çevrimiçi alışverişe yönelik davranış ve tutum geliştirmediklerini söylemek mümkündür.

Zaman ve Motivasyon Sorunu

Salgın döneminde ev içi emeğe olan ihtiyacın artması kadınların dijital araçlara erişimlerinin önünde temel bir soruna dönüşmüştür. Dijital ayırımın ölçülmesinde bireyin dijital araçları kullanma süreleri ya da internette kalabilme süreleri de bir ölçüt kabul edilmektedir. Bu amaçla katılımcılara salgınla birlikte yaşamlarının nasıl dönüştüğüne dair sorular sorulmuştur. Sorulan sorulara verdikleri yanıtlar iş yüklerinin çok arttığı ve buna bağlı olarak kendilerine ayırdıkları zamanın azaldığını göstermektedir. Katılımcılar sosyal medyada vakit geçirmek bir yana televizyon izlemeye bile zamanlarının olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar arasında K4 ve K8 yalnızca Whatsapp uygulamasında, K1, K2, K3, K5, K6, K7 Facebook, Whatsapp, Instagram, Youtube gibi sosyal medya uygulamalarında zaman geçirdiklerini belirtmiştir. K4 ve K8 akıllı telefonları kullanma becerilerinin yeterli düzeyde olmadığından dolayı sosyal medya kullanmadıklarını, Whatsapp uygulamasını yakınlarıyla görüntülü konuşmak için kullandıklarını ifade etmişlerdir.

K3: “Evde kaldık, zor oldu tabi temizlik yaptım çocuklara baktım, çocuklar sürekli evdeydi. Evde olmaları işlerimi arttırdı. Çocuklarda evde olduğu için sürekli televizyon izlemeye başladılar. En fazla baba izliyor ama sonra bunlar (çocuklarını göstererek). Bana sıra gelmedi. İşte baba telefona dalarsa çocuklar çizgi film izliyor ama baba evdeyse telefona bakmadığı zaman kendi filmleri var oturup onları izliyor. Ben de ancak çocuklarla uğraşıyorum. Sürekli çocuklarla ilgileniyorum, bir şey izlemeye vaktim olmuyor ki” (26.07.2021).

K8: “Çocuklar ve eşim evde olmadığı zaman temizlik yemek yaparken eğlenmek için televizyonu sık izliyordum. Fakat evde olduklarında zamanım olmadı. Zaten akşamları eşim yorgun değilse o izliyor genelde. Bazen ortak dizilerimiz oluyor keyfi isterse izliyoruz. Gündüz çocuklar evde olduğu için onların izlediği şeyler oluyor, yeter ki dursunlar ben televizyonda izlemek istemiyorum. Ama salgın döneminde zamanım neredeyse olmuyordu. Eşimin mesaisi bitiyor en azından benimkisi gece bile yarının yemeğini düşüneneğim diye devam ediyordu” (11.10.2021).

K1: “Pandemide daha az dışarı çıkmaya başladım, çocuklarım olduğu için zaten çok fazla dışarıya çıkamıyordum. Çocukları dışarı çıkaramadığım için onlar çok fazla sıkılıyorlar, sürekli televizyondan çizgi film izliyorlar. Çocukların evde kapalı kalması onları mutsuz ediyor, bu durumda ben de strese neden olmaya başladı” (06.05. 2021).

K5: “Evde televizyon izleyecek zamanım bile olmadı. Sosyal medyayı kullanmayı geçtim. Evde eşim olunca o izliyor. Ondan zaman kalırsa çocuklar izliyor ben bulaşık makinası gibi çalışıyorum evde. Bir şey bakacak zamanım kalmıyor” (29.07.2021).

K2, K4 dışındaki katılımcılar çocuklarının evde olmasından dolayı iş yüklerinin arttığından ve buna bağlı olarak kendilerine ayırdıkları zamanın azaldığından bahsetmişlerdir. K6, eşinin yıllarca şehir dışında çalıştığından fakat salgın sürecinde işine son verildiği için eve dönmesinin iş yükünü arttırdığından dolayı zorlandığını belirtmiştir. Katılımcılar salgın döneminde evde televizyon izlemenin imkansızlaştığını ifade etmişlerdir. Bu durum geleneksel iletişim aracına erişim konusunda da bir eşitsizliğin varlığını ortaya koymaktadır. Kadınlar salgın sürecinde artan iş yüklerinden dolayı sosyal medyada zaman geçirmek bir yana televizyon izleyecek zamanlarının olmadığından bahsetmişlerdir. İnternete erişim sosyal medyaya bağlanma ve eğlenme boş zaman geçirme faaliyeti konusunda önemlidir. Bu açıdan aslında boş zaman faaliyetlerine yönelik toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin de tarihsel olarak nasıl deneyimlendiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü boş zamanın kendisi hem sınıfsal hem de toplumsaldır.

Motivasyon eksikliği de dijital ayrımın bir derecesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle katılımcıların yalnızca erişimi değil, erişimlerindeki motivasyona da bakmak gerekmektedir. Kadınların, özellikle internetten alışveriş yapma konusunda sorulan sorulara verdikleri yanıtlardan, cep telefonlarında internette gezinirken kendilerine güvenmedikleri anlaşılmaktadır. Motivasyon eksikliği önemli bir sorundur; çünkü kadınlar interneti ya da sosyal medyayı kullanırken tedirgin olduklarından, yanlış bir şey yapmaktan kaçındıklarından bahsetmişlerdir. Motivasyon eksikliğinin nedeni maddi, sosyal, zihinsel, kültürel ya da zamansal olabilir. Örneğin K6, internetten alışveriş yaparken hata yapmaktan ve kandırılmaktan korktuğundan K2, internetten fiyatlara baktığından ama güvenmediği için alışveriş yapmadığından, bu konuda yeterince bilgi sahibi olmadıklarından bahsetmişlerdir. Teknolojiyi kullanmak motivasyon gerektirmektedir; motivasyonun olmadığı durumlarda stres ve hayal kırıklığı yaşanmaktadır. Sosyal ve kültürel olarak katılımcıların motivasyonlarını etkileyen durumlar önemlidir, çünkü toplumsal hayat içerisinde kendilerine yüklenen roller dijital dünyaya dahil olma pratiklerine doğrudan etkilemektedir.

SONUÇ

Çevrimiçi ortamda performans sergilemek; örneğin kurslara katılmak, eğitimler almak, iş bulmak, e-devlet gibi kamusal web sitelerini kullanmak için hem dijital araçlara ve internete hem de gerekli bilgi ve becerilere sahip olmak gerekir. Covid-19 salgını öncesinde dijital araçlara ve internete erişim eşitsizliğinde ciddi bir uçurum bulunmaktaydı; fakat salgınla birlikte bu uçurum dramatik bir biçimde artış göstermiştir. Salgın döneminde dijital araçların erişiminde ve kullanımında yaşanan farklılıklar altyapı, sosyoekonomik çevre, eğitim, cinsiyet, fiziksel engellilik gibi birçok değişkene bağlı olarak ortaya çıkmış, özellikle salgının ilk zamanlarında dijital sağlık hizmetlerinin kullanımında yaşlılar, etnik azınlıklar, kırsal nüfus gibi dezavantajlı gruplar arasında dijital eşitsizliğe dair zorluklar gözlemlenmeye başlamıştır. Bu çalışmada kadınların Covid-19 salgını döneminde dijital teknolojileri ve interneti kullanma pratiklerine odaklanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kadınlar, internete ve internete erişim araçlarına ihtiyacın arttığı bir dönemde dijital teknolojilerden yeterince faydalanamamışlardır. Bu durum dijital eşitsizliklerin ekonomik ve sosyal kaynaklardan yoksun dezavantajlı bireyler arasında daha belirgin bir biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Kadınların sahip oldukları araçlar, çevrimiçi olma deneyimleri, dijital becerileri, salgın döneminde dijital hizmetleri kullanma pratikleri, ekonomik ve kültürel belirleyenlerle birlikte düşünülmelidir. Araştırmanın bulgularından yola çıkarak kadınların eski ve düşük kaliteli cihazlar kullandıklarını, internete erişimi maliyetli bulduklarını ve bu nedenlere bağlı olarak çevrimiçi zaman geçirme konusunda zorlandıklarını söyleyebiliriz.

Bu durum kadınların doğrudan birincil düzey bölünme sorunuyla karşılaştıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra kadınlar dijital beceriler konusunda da yetersiz oldukları için dijital becerilerin kazandıracağı faydalardan da yoksun kalmışlardır. Çevrimiçi ortama taşınan sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları dijital eşitsizliğin yıkıcı potansiyelini salgın döneminde de bir kez daha ortaya koymuştur. Salgın döneminde ev içi emeğe ihtiyacın artması kadının iş yükünü arttırmış bu durum daha önce çevrimiçi olmak için ayırdıkları zamanın azalmasına neden olmuştur. Mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin kadına dayattığı ev içi emeğin artmasının yarattığı bir başka sorun da motivasyon sorunu olmuştur. Motivasyon eksikliği dijital ayırımın bir derecesidir ve maddi, sosyal, zihinsel, kültürel, zamansal gibi birçok değişkene bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Dijital araçların kullanımı zihinsel bir süreçtir, erişim ve kullanım konusunda ki motivasyon, teknolojiyi benimsemek ve gündelik hayatta kullanmak için önemlidir. Sonuç olarak çevrimiçi hizmetlerin hızla yaygınlaşmasından dolayı doğacak sorunların önüne geçebilmek için dezavantajlı gruplar arasında internet ve ilgili teknolojilere erişimin artırılması gerekmektedir. Bu nedenle dijital eşitsizlik sorununun bir sosyal adalet ve insan hakları sorunu olduğu kabul edilerek kamu politikaları üretilmelidir.

KAYNAKÇA

Akça, E. B., & Kaya, B. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Dijital Bölünme ve Farklı Yaklaşımlar. *Intermedia International e-Journal*, 5(3), 301-319.

Alkış, N., & Fındık, D. C. (2021). Covid-19 Salgınında Hayat Eve Sığar (HES) Uygulamasının Kullanıcılar Tarafından Benimsenmesi: Ampirik Bir Çalışma. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(4), 367-376.

Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., & Tertilt, M. (2020). *The Impact Of Covid-19 On Gender Equality*. Cambridge: National Bureau Of Economic Research.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi*. (Çev. E. Kılıç) İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Çarıkcı, O. (2010). Türkiye’de E-devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 95-121.

Demirbaş, D. (2020). Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emegi. B. I. Alpar, V. Bozkurt, & S. Yorgun, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* (s. 171-184). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.

Dijk, J. A. (2006). Digital Divide Research, Achievements and Shortcomings. *Poetics*(34), 221-235.

DiMaggio, P., Hargittai, E., Neuman, W., & Robinson, J. (2001). Social Implications Of The Internet. *Annual Review of Sociology*(27), 307-336.

Fidan, H., & Şen, H. (2015). Sayısal Bölünmenin Ölçülmesinde Gini Yaklaşımı: Türkiye’de Kentsel, Kırsal Ve Cinsiyet Açısından Sayısal Bölünme Düzeyler. *The Journal of International Social Research*, 8(39), 1108-1118.

Hargittai, E. (2002). Second-Level Digital Divide: Mapping Differences in People’s Online Skills. *First Monday*, 7(4), 1-19.

Hawkins, N. J., & Huyer, S. (2008). Women and Gender in ICT Statistics and Indicators for Development. *Information Technologies and International Development*, 2(4), 25-41.

Heponiemi, T., Gluschkoff, K., Leemann, L., Manderbacka, K., Aalto, A.-M., & Hyppönen, H. (2021). Digital inequality in Finland: Access, skills and attitudes as. *New Media and Society*, 1-17.

Khan, M., Welser, H., Cisneros, C., Manatong, G., & Idris, I. K. (2020). Digital Inequality in the Appalachian Ohio: Understanding how Demographics, Internet Access and Skills can shape Vital Information Use (VIU). *Telematics and Informatics*(50).

Kocabaş, A. (2020). *Eşitsizlik ve Covid-19*. Türk Tabipler Birliği.

Koç, N. E., & Koç, E. (2021). Pandemi Döneminde Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Olgusu. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*(11), 1019-1035.

Norris, P. (2001). *The Digital Divide*. New York: Cambridge University Press.

OECD (2001), *Understanding Digital Divide*, OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development), Paris.

Öztürk, Y., Üstünelan, D., & Metin, B. (2020). Pandemi Sürecinde Kadınların Ev İçindeki Deneyimleri ve Evde Kalmanın Duyguları. *Feminist Tahayyül*, 185-225.

Rasid, A. T. (2016). Digital Inclusion and Social Inequality: Gender Differences in Five Developing. *Gender, Technology and Development*, 3(20), 306-332.

Ragnedda M (2017) *The Third Digital Divide: A Weberian Approach to Digital Inequalities*. New York: Routledge.f

Şahnagil, S., & Güler, T. (2017). Dijital Demokrasi ve Yönetişim İlişkisi Çerçevesinde E-demokrasi ve E-devlet Uygulamaları. *Journal of Emerging Economies and Policy*(2), 16-29.

Şen, A., & Akdeniz, S. (2012). Sayıya Uçurumla Başetmek: OECD Trendleri ve Türkiye. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 53-75.

Tanış, B. B. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Kadın Emeginin Görünümleri. *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 263-283.

Van Dijk, J. (2009). *The Digital Divide in Europe, The Handbook of Internet*. London and New York: Routledge.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 <https://abcnews.go.com/Technology/wireStory/web-inventor-closing-digital-divide-top-priority> (Erişim Tarihi: 10. 09.2021)

URL-2 <https://www.un.org/sites/un2.un.org> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

URL-3 <https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wp-content/uploads/2019/03/GSMA-Connected-Women-The-Mobile-Gender-Gap-Report-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

URL-4 <https://tusiad.org> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)